Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Hotel Vilina Vlas, Višegrad — nekad i sad, sjećanje na žrtve silovanja

Edina Bećirević

“Mislila sam, samo ću ponijeti moju video kameru i tako ću se ponovo suočiti s Višegradom. Ako budem gledala kroz objektiv kamere, Višegrad će biti tek ta mala slika. Ali nije bilo tako jednostavno. Posebno kad sam bila na Mostu Mehmed-paše Sokolovića. Jednog dana prišao mi je mladić i obratio mi se. Nismo se razumjeli. Izvinjavala sam se što snimam, a on mi je zapravo nudio da me slika. Sklonila sam video kameru i izvadila fotoaparat…kao da sam turista. I dok me je on sa ljubaznim osmjehom fotografirao, meni su pred očima prolazile slike o svemu onome što sam čitala. Vidjela sam vojnike kako pucaju u ljude, koji nakon toga poluživi s mosta padaju u Drinu. Vojnike kako i dalje pucaju u njih dok oni padaju.Vidjela sam kako Drina izbacuje njihova mrtva tijela na površinu.”

Glas joj je bio sve tiši. Plakala je. Zastala je, a zatim nastavila. Nisu joj bila potrebna pitanja. Bilo joj je teško, ali istovremeno potrebno da priča. Prethodnu sedmicu malo je komunicirala. Glumila je australskog turistu u Višegradu. A zapravo je glumila samu sebe od prije dvije godine.

U ljeto 2008. Kym Vercoe, glumica teatra „One Point Zero“ iz Sydneja bila je u radnoj posjeti Beogradu. Slobodan vikend iskoristila je da posjeti Bosnu i Hercegovinu. Beogradski prijatelji preporučili su joj Višegrad. Bio je to grad najbliži Srbiji, s referencama iz daleke povijesti koje su joj bile poznate. Tog julskog vikenda 2008. Kym je sebe počastila evropskim putovanjem u Osmansko carstvo. Ponovno je iščitavala Andrićevu knjigu „Na Drini ćuprija“. O 1990tim nije mnogo znala. Naravno, bilo joj je poznato da bio rat, da su ljudi ginuli, ali za Višegrad je mislila da je to i prije rata bio grad u kojem su živjeli samo Srbi. Za nju je naša bliža historija bila previše komplicirana. Iz površnog izvještavanja australskih medija shvatila je da su se dešavali „strašni zločini“ i „etničko čišćenje“. „Znala sam i da su Srbi bili odgovorni za rat i da su počinili najviše zločina. U fokusu naših medija bili su genocid u Srebrenici i opsada Sarajeva. Ali zbunjivala sam se u bosanskoj geografiji. Ratnu priču Višegrada nisam znala. Mislila sam da tu nije bilo zločina“, priznaje. Na blijedom osmjehu, reflektuje se osjećaj krivice, univerzalne krivce zbog neznanja. Pokušava da objasni, možda više da razumije samu sebe iz ljeta 2008.: „Ljudi u Višegradu bili su ljubazni. U gradu je bilo još dosta ljudi jer je bio pravoslavni praznik, Petrovdan. “

Besana noć

Kym kaže kako voli putovati sama. Njen kosmopolitski duh prati energetska otvorenost prema nepoznatim predjelima i ljudima. Čini se da je upravo zbog toga posebno zapamtila noć koju je u julu 2008. provela u hotelu „Vilina vlas“.

Endemska, sićušna vrsti paprati koja raste na izvorima termalnih voda a zove se vilina vlas, za svoje prirodno stanište izabrala je Višegradsku banju. Stabljika viline vlasi duga je dvadesetak centimetara, a njena osnova slična je vlasi crne ženske kose. Prije tridesetak godina, na stijenama sedre oko izvora Višegradske banje bilo je više staništa. Ostalo je samo jedno i to ono koje se nalazi na vodopadu ispod turskog kupatila.

Kym je informacije o hotelu pronašla u turističkom vodiču koji je kupila u Beogradu. Iz torbe vadi primjerak vodiča u kojem se ovaj hotel—banjsko odmaralište visoko preporučuje stranim turistima: „Vidite, nigdje se ne spominju zločini. Nakon opuštenog dana u Višegradu, iznajmila sam sobu u „Vilinoj vlasi“. “Kad sam ušla u hotelsku sobu, osjetila sam strašan nemir. Obuzela me prvo neobjašnjiva anksioznost, potom fizička iscrpljenost. Ali nisam zaspala cijelu noć. Jedva sam dočekala zoru. Sa prvim autobusom otputovala sam za Beograd. Sjećam se da sam se po izlasku iz hotela odmah osjećala bolje.“

Kao i svi radoznali turisti, po povratku kući željela je nadoknaditi praznine u znanju o gradu koji je posjetila, a posebno o hotelu u kojem ju je mučila nesanica. U google pretraživač ukucala je „Vilina vlas – Višegrad“. Otvarajući tekst za tekstom, Kym u tišini svoje sobe u Sydneju saznaje da je ne znajući provela noć u bivšem logoru za genocidno silovanje Bošnjakinja. „Kad sam to pročitala, činilo mi se da doživljavam neku vrstu nervnog sloma. Sjetila sam se negativne energije koju sam osjećala dok sam boravila u toj hotelskoj sobi, ali i nekih banalnih stvari. U tom sam se kupatilu kupala, oprala sam košulju, stavila je na balkon da se suši. Vratila sam se člancima koje sam čitala. Sa prozora i balkona logora „Vilina vlas“, žene Bošnjakinje su— da bi izbjegle silovanja i mučenja skakale u smrt. Pomislila sam da su neke od njih možda skočile baš sa tog balkona. Pomislila sam da su neke silovane u krevetu u kojem sam ležala.“

Nemir o tom užasnom saznanju nije je prolazio. Kym je tada znala da će se vratiti u Višegrad. Da smiri svoju savjest ali i da oda počast svim ženama koje su ubijene u „Vilinoj vlasi“. Svim muškarcima, ženama i djeci koje su srpski vojnici ubili i bacili sa Ćuprije na Drini. I svim onim Bošnjacima koji su zapaljeni u svojim kućama. Kako je vrijeme prolazilo, osjećala je sve veći poriv da se vrati i da ponovno pogleda u oči srpskim stanovnicima Višegrada. Ali po onome što će mi ispričati, kao da je imala želju da se sa novim saznanjem ogleda i sama u njihovim očima.

Od 2008-2010. godine, čita brojne knjige o agresiji i genocidu na Bosnu i Hercegovinu. Sada smatra da je terminologija međunarodnih zvaničnika važna, „jer da su se zločini 1992. definirali pravilno—kao genocid, međunarodna zajednica bi intervenirala i zločin u Srebrenici u julu 1995. nikad ne bi ni bio izvršen“. Njeno iskustvo je autentično, a iskrenost jak argument. Kym je umjetnica. Ona to što je doživjela želi dodatno istražiti i artikulirati u pozorišnu predstavu. Piše prijedlog i producenti teatra „One Point Zero“, odobravaju projekat koji dobija naslov „Sedam kilometara sjeveroistočno: performans o geografiji, turizmu i zločinu“.

„One Point Zero“ je teatar čiji glumci su istovremeno i istraživači društvene i političke stvarnosti. Performansi su i politički i lični, a u režiji koriste inovativne teatarske strategije. Kym Vercoe je u ovom teatru zaposlena od 1996.

Ovaj put prvo dolazi u Sarajevo. Povod našeg susreta bio je članak „Višegrad poriče stravičnu prošlost“ koji sam u koautorstvu sa Rachel Irwin napisala za Institute for War and Peace Reporting u decembru 2008., a koji je za Kym bio jedna od referenci sa kojom se susrela tokom njenog dvogodišnjeg istraživanja. Članak je posvećen odnosu stanovnika Višegrada prema ratnoj prošlosti. Zločine su poricali svi—osim jednog višegradskog Srbina koji nam je pod uvjetom anonimnosti dao veoma potresan intervju o masovnim ubistvima koje je lično vidio.

Mislila sam da će Kym Vercoe tražiti preporuke za neke kontakte u Višegradu.

Ali u Višegrad se nije željela vratiti sa prevodiocem. Niti voditi kompleksne razgovore o poricanju sa višegradskim Srbima. Jer to bi narušilo autentično iskustvo. Htjela je samo posmatrati. I sebe i Višegrađane. Ovaj put, za razliku od 2008., posmatrati sa znanjem o zločinima. Vidjećemo se ponovo nakon njenog povratka iz Višegrada.

“Bila sam veoma sumnjičava prema muškarcima koje sam sretala. Kad bi mi se u prolazu susreo pogled sa nekim od njih, pitala sam se…kakva je njegova ratna priča? Da li je baš taj muškarac kojeg gledam bio jedan od onih koji je ubijao? Da li je on taj koji je možda zapalio kuću sa živim ljudima na Bikavcu ili Pionirskoj ulici? Sa svim informacijama koje sam imala mogla sam vizualizirati taj užas iz ljeta 1992. I kad god nisam mogla da se oslobodim tih misli, sjetila bih se višegradskog Srbina kojeg ste ti i Rachel intervjuirale. Jednog od onih rijetkih koji je tokom rata pomogao svojim komšijama. Koji je sada spreman da prizna zločine i da govori o tome kako je većina Srba u Višegradu na različite načine bila involvirana u genocid počinjen nad Bošnjacima. I to mi je pomagalo da se korigiram. Trudila sam se da o svakom čovjeku kojeg sretnem ne mislim kao o zločincu. Pomislila bih da svaki čovjek u kojeg gledam baš tog trenutka može biti baš taj…taj iz vaše priče koji se razlikuje od većine.”

Ali priznaje da se ovog ljeta u Višegradu suočavala sa stranama svoje ličnosti koje joj se nisu sviđale. Bilo joj je teško da ljude posmatra bez predrasuda. Nakon svega što je pročitala, I s obzirom na odnos sadašnjih stanovnika Višegrada prema ratnoj prošlosti, čini mi se da je bila previše zahtjevna prema samoj sebi.

Ratni zločinci

Na pola puta između Sarajeva i Višegrada, 12. marta 2010. kolona automobila sačekala je Mitra Vasiljevića, ratnog zločinca. Te noći, uz Užičke trubače, “desilo” se narodno veselje – za zločinca koji je 2004. pravosnažno osuđen na 15 godina zatvorske kazne za zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja počinjene na teritoriji Višegrada tokom 1992. Iz zatvora je pušten nakon dvije trećine odslužene kazne. Na web stranici Haškog tribunala, Kym je pročitala da je Mitar Vasiljević zajedno sa Milanom Lukićem učestvovao u ubistvu petorice Bošnjaka. Nakon što je sedmoricu zatočenika držao u hotelu “Vilina vlas”, držeći ih na nišanu, Vasiljević ih je doveo na obalu rijeke Drine. Naredio im je da se postroje, “zatim je na sve njih otvorena vatra i petorica su ubijena.” (ICTY presuda Mitra Vasiljevića) Dvojica

Bošnjaka su preživjela, ležeći u vodi, pretvarajući se da su mrtvi. Na svom suđenju Vasiljević je i sam svjedočio. U novembru 2001. haškim sudijama je rekao da je čuo kako je Milan Lukić silovao, ubio i opljačkao mnoge od svojih žrtava. Prema Vasiljevićevom priznanju, poslije napada srpske vojske na selo Musići, Lukić je odveo i silovao nekoliko djevojaka.

Milan Lukić je osuđen na doživotnu, a Sredoje Lukić na kaznu zatvora od 30 godina za zločine počinjene u Višegradu. Presudom ICTY je utvrđeno da je, pored brojnih drugih zločina, Milan Lukić ubio oko 70 žena, djece i starijih muškaraca u kući u Pionirskoj ulici tako što ih je zabarikadirao u jednoj prostoriji, zapalio kuću i pucao iz automatskog oružja na one koji su pokušali da pobjegnu. U kući na Bikavcu, Lukić je zatvorio 70 Bošnjaka svih dobi, nakon čega je zabarikadirao sve izlaze iz kuće, a u kuću ubacio nekoliko eksplozivnih naprava.

Presudom je utvrđeno i da je Lukićeva komanda bila u banji Vilina Vlas, ali haško tužilaštvo je propustilo da zločin silovanja stavi u njegovu optužnicu. Opravdanja koja su kasnije došla bila su nejasna i neutemeljena. Jer silovanja u Vilinoj vlasi preživjelo je nekoliko žena, koje su bile spremne da svjedoče. Neke od njih dale su intervju za posebno izdanje BIRN-a, “Niko ne čuje vapaj žrtava iz Višegrada”. Jednoj od njih Milan Lukić je pred njenim očima zaklao šesnaestogodišnjeg sina. Potom ju je odveo u “Vilinu vlas”. “Ne znam više koliko su me puta silovali.”, izjavila je za BIRN. Sjeća se da je u “hotelu bilo mnogo žena i “da je svuda bila krv”, kao i da su “sve sobe u hotelu bile zaključane. Svakog dana su nam bacali komadiće hljeba koje smo morale hvatati zubima, jer su nam ruke bile vezane. Odvezivali su nas samo kad bi htjeli da nas siluju.”

Nakon presude zločincima Lukić, Amnesty International je pozvao Tužilaštvo BiH da otvori istragu u vezi sa silovanjima koja su, prema izjavama svjedoka, dvojica rođaka počinila u Višegradu.

Pravosnažnom presudom od 12. januara 2009., Željko Lelek, pripadnik MUP-a Republike Srpske, osuđen na 16 godina zatvora za zločine protiv čovječnosti počinjene nad civilima u Višegradu. Jedna od tački njegove optužnice odnosila se na silovanje. Sudsko vijeće je prihvatilo svjedočenje svjedokinje M.H. koju je zločinac Lelek silovao u hotelu “Vilina vlas”. Svjedočila je i o prisutnim ženama Bošnjakinjama koje su bile izložene istim torturama. Svjedokinje M.H. i svjedokinja D. bile su prisutne kada je Lelek silovao Jasminu Ahmetspahić. Prema Lelekovoj presudi: “I svjedok odbrane Mitrović Petar potvrđuje ove navode, kada kaže da je zajedno sa optuženim išao do banje gdje su saznali da su njihovi komšije Bošnjaci ubijani a da je Jasmina Ahmetspahić iskočila kroz prozor. Ovaj svjedok je svojim svjedočenjem upravo povezao optuženog sa vremenom I mjestom krivičnopravnih radnji iz ove tačke optužnice.”

Kym pokušava da ne generalizira i da višegradske Srbe ne posmatra kroz prizmu kolektivne odgovornosti.

“Međutim, to je teško, jer ta zabava koja je organizirana za Vasiljevića jasno potvrđuje da većina višegradskih Srba i dalje podržava one koji su činili zločine nad Bošnjacima. Zločini koji su izvršeni tokom rata bili su toliko javni, da je nemoguće da ijedna osoba u Višegradu nije znala za to. Ali, eto, mogli smo recimo za neke od njih reći da tokom

rata nisu smjeli protestovati zbog straha. Ali zašto ne protestuju sad?" I ne samo da ne protestuju već se i protive komemoracijama.

Pročitala je i o incidentima sa komemoracije koju su 25.maja 2008., za žrtve ubijene u Višegradu, organizirali "Udruženje žena žrtava rata, "Višegrad '92", "Žene u crnom" i druge nevladine organizacije. Sa Mosta Mehmed-paše Sokolovića porodice žrtava i aktivisti nevladinih organizacija bacili su 3000 cvjetova u Drinu. I dok je 3000 cvjetova plovilo Drinom, Srbi iz susjedne kafane glasno su pustili pjesmu "Drina, krvava Drina". A potom su zaveslali čamcima i pokupili cvjetove da bi ih kasnije prodali.

"Naravno da znam da svi sadašnji stanovnici Višegrada nisu bili tu kad su zločini izvršeni. Neki su izbjeglice i iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine došli su nakon rata. Vidim da televizijske stanice, radio i novine redovno izvještavaju o suđenjima, presudama…iskopanim grobnicama. Nemoguće je da ti ljudi, nakon toliko vijesti i dalje žive u neznanju".

U Višegradu je ovog ljeta Kym provela pet dana—sama. Društvo joj je pravila video kamera. Sa vrlo malo riječi koje je naučila iz bosansko-egleskog riječnika, a koji su poslužili za rijetke površne komunikacije, shvatila je ipak puno: pridjev bosanski nije nikako uputno koristiti—kad bi u kafani tražila bosansku kafu, ispravljali bi je – 'to je domaća, ne bosanska kafa'; grad je veoma izoliran i stanovnici su sumnjičavi prema strancima – da bi se osjećala sigurno morala je uložiti mnogo osmjeha i često ponavljati 'ja sam turista iz Australije'; Višegrađani žive negirajući zločine i ne žele da se sjećaju 1990tih, ali nakon što se malo opuste sa 'australskim turistom' odmah spominju Turke, Ivu Andrića i "Na Drini ćupriju".

To što se zločini ne spominju, ne znači da spomenika nema. "Šetala sam kroz ostatke bivših bošnjačkih mahala. Jedan dan sam posmatrala ono što je ostalo od zapaljene kuće i ženu u susjedstvu kako čisti dvorište. Muškarac pored nje – koji je mogao biti njen muž, oštrio je sjekiru. Gledala sam u spaljenu kuću pored njih i pitala se da li je oni uopće vide? Kad već ignoriraju stvarnost, zašto nisu skroz srušili te kuće—jer to su spomenici onome što je urađeno ljudima koji su tu živjeli. A onda mi se nametnula misao da Srbi te kuće možda i ne vide. Između njih i tih kuća kao da postoji crna zavjesa. Jer da ne postoji—kako bi mogli živjeti, obavljati svakodnevne aktivnosti a ignorirati to što se desilo stanovnicima tih kuća?"

200 cvjetova

Posljednji dan svog boravka, Kym je uzela taksi do hotela "Vilina Vlas". Iznajmila je sobu i da ne bi morala ostavljati pasoš na recepciji, unaprijed je platila. Na krevet je spustila buket poljskog cvijeća. Imala je namjeru da sebe snimi video kamerom dok broji cvijeće i rasipa ga po sobi—što bi bila lična komemoracija ženama koje su tu silovane i ubijene—200 cvjetova za 200 silovanih i ubijenih žena.

U prvi mah, atmosferu i energiju u toj sobi nije mogla podnijeti. Nije se mogla natjerati da bilo šta dotakne. Otišla je u šetnju. Potražila je crkvu. Nije je našla i vratila se u hotelsku sobu. "Spustila sam se na krevet i zaspala. Sjetila sam poslije da mi se to dešavalo kad sam bila dijete. Znaš, kad dijete ne može da podnese psihički pritisak, nekad jednostavno zaspi. Ne znam koliko sam spavala, ali kad sam se probudila prvo

što sam vidjela na zidu pored sebe bile su recke. Olovkom iscrtane recke. Ne sjećam se koliko ih je bilo. Pomislila sam da je možda jedan od silovatelja iz srpske vojske povlačio te linije iznad kreveta za svaku ženu koju je silovao. Možda je to bilo za svaku koju je ubio?"

Ta misao ju je osvijestila. Jer pored lične strane njenog putovanja, Kym je preuzela i profesionalnu obavezu da napravi video material za predstavu, koja će budućim gledaocima u Australiji prenijeti poruku: o moralnoj odgovornost da kao građani svijeta znamo o zločinima koji se čine samo zato što su "drugi" muslimani ili neke druge vjeroispovjesti; samo zato što imaju drugu boju kože; ili zato što stoje na putu ekonomske eksploatacije resursa.

"I uradila sam to. U jednoj nadrealnoj, na momenat mi se činilo glupoj i nategnutoj atmosferi, napravila sam taj video material. Izbrojala sam 200 cvjetova za 200 ubijenih žena. Zbog specifične prirode zločina i zaštite identita žrtava nisam mogla da dođem do njihovih imena. Ali sam zato htjela da izbrojim svaki cvijet. Da se svake od njih pojedinačno sjetim."

Sjedile smo u "Bečkoj kafani" sarajevskog hotela "Evropa". Upalila je video kameru i na malom playeru vidjela sam je kako sjedi u hotelskoj sobi u "Vilinoj vlasi" i prebire po buketu žutog poljskog cvijeća. Dok sam pregledavala snimak, Kym me je posmatrala. "Izgleda li ovo besmisleno?", pitala me. Njene krupne oči bile su pune suza.

Bilo je neobično. I mnogo više od tuge . Imalo je jasan i dubok smisao. Dublji od Drine. Nekoliko sati tog ljetnog dana 2010. jedna soba u Vilinoj vlasi bila je neka vrsta spomenika. Mjesto na kojem je obavljena tiha komemoracija za sve silovane i ubijene žene. Za sve one koje zbog propusta ICTY nisu spomenute u optužnici i presudi Milana i Sredoja Lukića.

© 2012 Edina Bećirević

Objavljeno kao "Commemorating Rape Victims" u časopisu *Descant*, mart/ožujak 2012 i *Dani*, Sarajevo, avgust 2010.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.